

Sobieski János lengyel király levelei feleségének

Pozsony és Komárom között, Csallóköz szigetén, Szentpéter¹ előtt. 1683. szeptember 28.

Lelkem és szívem egyetlen vigasza, tegnap menet közben kaptam meg a postával, szeretett Szívem, huszadikán kelt leveledet, ami nehéz viszontagságunk közepette kimondhatatlan örömet okozott. Amikor beléptünk ebbe az országba, elegendő takarmányt találtunk a lovaknak, de mit ér mindez, ha a seregünk majdnem fele megbetegszik, ráadásul olyan betegséggel, amely a pestishez hasonlóan a levegőben fertőz. Ez a magyarnak nevezett láz hasonló a belül pusztító vérhashoz, hányással, hányingerrel és lázrohammal kísérvé. Az összes úr és a fontosabb tisztek egyik a másik mellett hevernek Pozsonyban, ahol megszálltak, és jó néhányan már haldokolnak, de ami a legfurcsább, hogy ez a betegség akkor is kiújul, ha valaki már felépült. Mind a nemesség, mind a katonák és szolgák körében aratni kezdett a halál.

Tegnap több órán át esett az eső a hatalmas hőség után. Ezen a szigeten nem találni más gyümölcsöt, mint somot és borbolyaféléket, amelyek azért rendkívül jók. Így hát talán az Úristen az ő szent kegyelmében némi enyhülést ad, mert ha ez így folytatódik, ahogy elkezdődött, akkor nem lesz szükségünk más ellenségre. A sebekbe és a lövésekbe is jó néhányan belehalnak, így a szegény Kínzynk, aki Bokunówna kisasszonynak udvarolt, tegnapelőtt halt bele egy súlyos fejsérülésbe.² Gałęzowski úr, a lublini pohárnok is belehalt tegnapelőtt Pozsonyban menet közben ebbe a szörnyű betegségbe.³ A volhíniai vajda úr⁴ nagyon rosszul érzi magát; még rosszabbul a volhíniai várnagy,⁵ a jelenlegi udvari kincstárnok,⁶ az opocznoi sztarosztá⁷ és a winnickai sztarosztá⁸ urak már haldokolnak. A horodlói sztarosztá⁹ úr is nagyon rosszul van.

Itt a táborban ellenben nem olyan rossz a helyzet, de a krakkói¹⁰ és lublini vajda¹¹ urak,

¹ Valószínűleg Péterfára utal a helyjelölés, amely valóban a Csallóköz területén volt megtalálható, jelenleg puszta, Nyékvárkony (Vrakún) település része.

² Kínzynk vagy másképpen Kizynk nevű személyt nem sikerült azonosítania a lengyel szakirodalomnak, nevezett kisasszony feltehetőleg azonos Katharina von Altenbockummal (Katarzyna Bokum, 1680–1743), aki később Jerzy Dominik Lubomirski (1655 k.–1727) felesége lett. Vö. Biblioteka ordynacyi Myszkowskiej. Krakowie, 1860. 399.

³ Jan Gałęzowski (1634 körül – 1683). M. Wagner, Słownik biograficzny oficerów polskich drugiej połowy XVII w., t. 3, Warszawa 2018, 57–58.

⁴ Mikołaj Hieronim Sieniawski (1645–1683).

⁵ Jerzy Piotr Wielhorski (†1683).

⁶ Dominik Potocki (1646–1683).

⁷ Stanisław Małachowskit (1659–1699) nevezik meg több kiadás hivatkozásában is, de ő később kapta meg ezt a méltóságot, és túlélte a magyarországi hadjáratot, vö. Biblioteka ordynacyi Myszkowskiej. Krakowie, 1860. 399; Wójcik Zbigniew: *Maria Kazimiera i Jan Sobiescy listy okresu odsieczy wiedeńskiej*. Warszawa. 1983. 165.

⁸ Krzysztof Stanisław Chodorowski (†1683).

⁹ Andrzej Prusinowski.

¹⁰ Andrzej Potocki (†1691).

¹¹ Marcin Zamojski (1637 k.–1689).

valamint a sandomierzki úr¹² még mindig betegek. Elég, ha ma elindulunk a ruténföldi vajdával¹³ Győrbe, hogy megnézzük a híres erődítményét, nem marad senki, akire ráruházhatnánk addig a parancsnokságot. A pomorski vajda¹⁴ úr még gyenge, és szintén Pozsonyban maradt, egyáltalán nincs itt már senki, aki szolgálatba állhatna. A két Szczuk¹⁵ szintén ott fekszik betegen. Különös csapás ez, az imént még jár-kezel az ember, aztán sietnek a hírrel, hogy rosszul érzi magát, hogy elájult, hogy haldokol. Figyelemreméltó azonban, hogy ez a betegség nem árt annyira az iszákosoknak. Peccorini,¹⁶ aki évek óta itt él már Magyarországon, mondja, hogy az efféle betegséghez a félelem és a szorongás nagyban hozzájárul.

Tegnap a krakkói vajda értesített róla, hogy „kicsit jobban vagyok, de holttestek között fekszem, mert mind a kíséretem, mind a szolgák hullanak körülöttem, ami rendkívül aggaszt.”

Áldott legyen az Úristen mindenért, és legyen meg az ő szent akarata. A gyógyszer után még elég egészséges vagyok, bár kezdenek fájni a fogaim, de nem azzal az elviselhetetlen fájdalommal.

*Fanfanik*¹⁷ Isten kegyelméből egészséges, és az arca is nagyon más, nem olyan mint régen.

Még Komárom előtt át fogunk kelni, amely mindössze két mérföldre van Érsekújvártól, amelyet ostromolni tervezünk; onnan már csak három mérföldnyire van Thököly a seregével és két török pasával, a váradival és az egrivel, látszólag anélkül, hogy tudnák, hogy ilyen közel vagyunk hozzájuk. Három embere jött ide tegnap, és hírül adták, hogy Absalon¹⁸ megérkezése után Thököly azonnal útnak indította az innen egy mérföldnyire éjszakázó követeit, rájuk várok most.

Nem tudom, szeretett Szívemnek írtam-e az előző levelekben, hogy a vezír megfojtatta a budai pasát, és elvette tőle minden kincsét, ahogy a többi pasával is megtette.¹⁹ A török császár még Belgrádban tartózkodik, a vezír elindult felé. A lázadó magyarok, különösen a Dunának innenső, Stájerország felőli oldalán, mindenütt a törökre rontottak, viszont alázattal és engedelmességgel jelentkeztek nálunk.

¹² Stefan Bidziński (1630 k.–1704).

¹³ Stanisław Jan Jabłonowski (1634–1702).

¹⁴ Władysław Denhoff (1639–1683).

¹⁵ Waclaw Szczuka (1630 k.–1699) és Stanisław Antoni Szczuka (1654–1710).

¹⁶ Peccorini, Sobieski orvosa volt.

¹⁷ Jakub Ludwik Henryk Sobieski (1667–1737), a francia eredetű becenév lurkót, kisfiúcskát jelent.

¹⁸ Absolon/Lilienberg Dániel (1640?–1701/1703?).

¹⁹ Arnaud Uzun Ibrahim budai pasa, akit Kara Musztafa nagyvezír 1683. szeptember 14-én Győr mellett lefejeztetett.

Itt vagyunk az előhaddal, mögöttünk Lotaringia hercege,²⁰ a bajor választófejedelem²¹ átkelt a Dunán, és beteg volt, de közöltem vele a Thökölyvel kapcsolatos híreket, és valószínűleg csatlakozik hozzánk. Első minisztere ugyanebben a betegségben halt meg, ami miatt rendkívül szomorú. Waldeck²² teljesen egyedül ment vissza, és nem tudom, kire bízta a hadserege parancsnokságát. A lauenburgi szász herceg²³ is távozott, *elégedetlen*, hogy Starhemberget²⁴ előtte léptették elő. Caprara tábornok²⁵ is elment a császárhoz, hogy kifizessék, vagy hogy elbúcsúzzon. Gałęcki,²⁶ aki az általam adott lovakon lovagolt a császárhoz, még nem jött vissza.

Itt nem beszélnek se franciául, se spanyolul vagy németül. Csak a spanyol követ írt nekem udvariasan sajnálkozva, hogy nem láthat. Én viszont abban az értelemben írtam a bécsi püspöknek,²⁷ hogy „mivel már egy másik egyházmegyébe utazom, és még a legcsekélyebb formális gratulációt sem kaptam tőled azért, hogy az Úristen kegyes volt a keresztényekhez, ezért gratulálok, hogy ugyanaz az Úristen téged pásztorul a csaknem elveszett nyájadhoz visszaadott.” Erre egyelőre nem kaptam választ.

A Császártól sincs semmi, sem az *aranygyapjúról*, sem a magyarokról, sem a bajorokról. A bajor herceg gyakran mondta *Fanfanik*nak, hogy van egy tíz évvel fiatalabb húga, aki sokkal megnyerőbb a *Madame Dauphine*-nél; minden embere, az udvaroncok, a tisztviselők és a gyóntatók is sokat beszéltek róla előttünk, de ezek csak szóbeszéddek. A bajor választófejedelem huszonhárom vagy huszonnégy éves lehet. Nyereg nélkül üli meg a lovat, úszik a Dunában, mindenhez *tele van energiával*. *Fanfanik* ajándékozott neki egy török fiút és néhány apróságot, aminek kimondhatatlanul örült, én pedig több foglyot és több török zászlót adtam neki.

Zdzański²⁸ úr épségben megérkezett.

Az iránytű és a könyv eljutott hozzám, ahogy a gyertyatartó is. A sandomierzi sztarosza²⁹ még nem érkezett meg, de már nem lehet messze. Szeretett szívemnek is elküldöm a török táborban zsákmányolt lőszerek jegyzékét,³⁰ amelyet fel kell osztanunk magunk között.

²⁰ Lotaringiai Károly Lipót herceg (1643–1690).

²¹ II. Miksa Emánuel választófejedelem (1662–1726).

²² Georg Friedrich von Waldeck (1620–1692).

²³ Julius Franz von Sachsen-Lauenburg (1641–1689).

²⁴ Heinrich Ernst Rüdiger von Starhemberg gróf (1638–1701).

²⁵ Aeneas Sylvius von Caprara (1631–1701).

²⁶ Franciszek Zygmunt Gałęcki (1645 k.–1711).

²⁷ Emerich Sinelli, OFM Cap. (1622–1685).

²⁸ Josephus Zdzański a krakkói vár viceprocuratora volt 1679–1691 között.

²⁹ Jozef Karol Lubomirski (1637 után – 1702).

³⁰ Részletes lista az ostromlóktól szerzett hadizsákmányról: Rubinkowski Jakub Kazimierz – Donnet Samuel: *Janina zwycięskich tryumfow, dziełami y heroicznym męstwem Jana III. krola polskiego, na marsowym polu*

Alig hihető, miféle előkészületről van szó, és mindez mibe kerülhetett, ráadásul a csapatok mindennek a felét már elvitték, mert csak az van feljegyezve, amit a csapatok három nap alatt nem tudtak elvinni, nevezetesen mindenki azt vitte, amit akart, és a porból csak háromszor annyit égettek el, mint amennyit ellőhetnek! Meg kell parancsolni, hogy mindezt fordítsák le különböző nyelvekre, és kinyomtassák az újságokban.

A zsákmányt nem lehet mind leírni, de a legfontosabbak a következők: egy gyémánt öv, két gyémánt karóra, négy-öt kés, rendkívül értékes, öt tegez rubinnal és zafír gyöngyökkel, igen értékes, takarók, szőnyegek és ezer más apróság, a világ legszebb nyestjeinek bundája.

Nagyon sok gyémántos öv van a seregben. Nem érthetjük, mit csináltak vele, mert ők maguk egyáltalán nem használják, de valószínűleg a bécsi hölgyek számára lettek, akiket ezekkel reméltek magukhoz édesgetni és feldíszíteni. Igaz, hogy vannak benne vékony gyémántok, alatta kis tükröcskék, de csodálatosan szép mívés munka, és egyúttal nagyon pazar dolog.

Állítólag az ifjú Miączyński³¹ vett egy nagyon szépet, de nem akarja megmutatni, mondván, hogy visszaküldte. Bécsben a szolgák rendkívül sokat árultak belőle szinte semmiért, attól tartva, hogy az urak elveszik tőlük.

A sátrához siető vezír megparancsolta minden udvaroncának és inasának, hogy vigyenek egy-egy zsákot, és azok, akik így menekültek előlünk, két-hármezer vörös dukátot vittek magukkal, és egy-egy jó lovat. A vezír lova, amelyet kötőféken vezettek hozzám, az összes lószerszámmal együtt nálam van, egy harcostárs³² a nehézlovakok közül, egy bizonyos Rączkowski szerezte meg.

Ezenkívül van egy skófiúm Mohamed zászlójáról, és egy bizonyos tömör arany dobozkám, amelyben három portugál forma aranydarab volt, vékonyak, mint a pergamen, és valami *kabbalisztikus* szöveg volt rájuk karcolva. Ebben most a Szent Szűz szeretett Szívemtől kapott képét hordozom. Másrészt nehéz fellelni, hová is tűnt a rengeteg pénz, mert én érkeztem először a vezír sátraihoz, de nem úgy láttam, mintha kifosztották volna őket. Valószínűleg szétosztották a csapatok között, vagy nem hozták el időben, vagy korábban indították útnak, mert néhány török, köztük az első tolmács, már délután négykor menekülni kezdtek, ahogy azt az elfogott szolgája mondta, miután látták, hogy seregünk már közeledik a táboruk felé.

Thökölyt, Lelkem, nem kedvelem, de módfelett szánom a magyar népet, mert

nayiasnieyszy, po przelomaney otomańskiej y tatarskiej potencji, nieśmiertelnym wiekom do druku podany. Poznan. 1739.

³¹ Atanazy Walenty Miączyński (1639–1723), talán róla vagy inkább valamelyik öccséről van szó.

³² A lengyel *Towarzysz* (magyarul társ) szó a kora újkor folyamán katonai szöveggörnyezetben lovastisztet jelöl. Gloger Zygmunt: *Encyklopedia staropolska ilustrowana.* Warszawa. IV. 1903. 379.

kegyetlenül sanyargatják. A pozsonyi kastélyban is voltam: ott láttam a legnagyobb különlegességet, Alamizsnás Szent János egész testét.³³

Levelet kaptam Apafitól, aki kiváltott a törököktől egy szerzetesbarátot, és egy titkosított lapocskával ideküldte, hogy rendben van, ami történt, hogy a törökök békét akarnak a németekkel (de én ezt nem mutattam meg), figyelmeztetve, hogy a vezír a tatárokat Lengyelországba akarja küldeni, de ez valószínűleg azért írta, hogy visszatérítsen Lengyelországba, és ne közeledjünk az országához.

Hogy nem érkezett levél *Fanfaniktól* és tőlem a litván hetmanokhoz, ez Sarnowski³⁴ (kancellárhelyettes) hibája, és a bécsi hibája, valamint Szumlański atya³⁵ alkalmatlansága miatt történt, aki több csomagot is elvitt, és megígérte, hogy a postával is így tesz.

A litván hetmanokhoz most újra elküldtem követüket, Uniechowskit³⁶, hogy Magyarországon keresztül egyenesen hozzám jöjjenek, a kozákok viszont a megszokott utat kell követniük, azaz Sement és a többieket, mivel Worona és Mężyński már itt vannak.³⁷ Sarnowski páter azonban esküszik, hogy a francia királynak írt levél másolatát elküldte a kancellár úrnak.³⁸ Azokon az embereken keresztül írtam a krakkói várnagynak, akik [fia] holttestét³⁹ szállították, másodszor pedig postán is elküldtem a kiváltságokat.

Nem feledkeztem meg Przemyslról.⁴⁰ Írni kell a kancellár úrnak,⁴¹ hogy a nevemben a nagymarsallal⁴² folytassa le a pert, mert ez az ő kötelessége, és a vajdaságoknak szüksége van rá, hogy kobozza el az egykori kincstárnok⁴³ ingóságait Danckában, és ez még annál is inkább így van, minthogy a köztársaság ékszereit a párizsi követünknek⁴⁴ nem adták ki.

Szeretett Szívem, nem írtál nekem semmit, ami azokat a leveleket illeti, amelyeket nevezett egykori kincstárnok adott Dumontnak.⁴⁵ Nem tudtam értelmezni szeretett Szívem levelének végét, hogy mit mondott Kowal sztarosztájának,⁴⁶ hogy *Te magad fogsz a csapatod*

³³ Alamizsnás Szent János ereklyéjéről és magyarországi kultuszáról: Boda Zsuzsanna, Alamizsnás Szent János kultusza és annak emlékei Magyarországon = Történelem – kép: Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon: Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2000. március 17. – szeptember 24., szerk. Mikó Árpád, Sinkó Katalin, Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 2000 (A Magyar Nemzeti Galéria Kiadványai, 2000/3), 220–230.

³⁴ Adam Sarnowski (1632–1693), János király titkára.

³⁵ Józef Szumlański (1645–1708), Lemberg görögkeleti püspöke.

³⁶ Bogusław Aleksander Uniechowski (†1697).

³⁷ Mindhárman kozák ezredesek.

³⁸ János itt valószínűleg Jan Krzysztof Gniński (1620 k.–1685) alkancellárra gondolt. Vö. Raczyński Edward: *Listy Króla Jana III. pisane do królowej Marji Kazimiry w ciągu wyprawy pod Wiedeń w r. 1683*. Lwów. 1882. 204.

³⁹ Stanisław Potocki (1659–1683).

⁴⁰ Przemysl starostája, Andrzej Modrzejowski 1683. szeptember 12-én halt meg.

⁴¹ Jan Wielopolski (1630–1688).

⁴² Stanisław Herakliusz Lubomirski (1642–1702), nagymarsall.

⁴³ Jan Andrzej Morsztyn (1621–1693).

⁴⁴ Jan Krzysztof Gniński (1620 k.–1685).

⁴⁵ Andrzej Dumont

⁴⁶ Władysław Morsztyn (†1689). Vö. Wójcik Zbigniew: *Maria Kazimiera i Jan Sobiescy listy okresu odsieczy*

katonái élére állni. Mily szerencsés katonák lesznek ezek, és mely csapat az, amelyet szeretett Szívem a *sajátjának* hív?

Többet nem enged az idő és a győri utazás, amely innen hét magyar mérföldre van oldalvást, és aztán vízi vagy szárazföldi úton átvergődve újra csatlakoznom kell a sereghez Komárom felé, hogy Thököly követségét meghallgassam.

De valószínűleg a leírtakat is rendkívül unalmas olvasni. Így hát csókolom (valójában nem is szavakkal gondolom, hanem ténylegesen ezerszer egy-egy nap) szeretett Szívem minden szépségét, a legszebb hajszálaitól kezdve egyetlen szeretett Szívem legkecsesebb kis lábacskájáig.

A márkai urat és nővéreimet üdvözlöm. Teljes lelkemből csókolom és ölelem a gyerekeket, köszöntöm a herceget. Arra kérek, az újságok francia és holland híreit küldd el nekünk.

Adja az Úristen, de egyelőre kitalálni sem, sőt sejteni sem lehet, hogy mikor és hol találkozunk, elég, hogy most az utolsó emberig mindenki Lengyelországba vágynak, ha arra fordítanám a kormányrudat, nem hinném, hogy akár egyetlen lélek itt maradna, legfeljebb azok, akiknek nincs mire föl és miért.

Chełmski⁴⁷ unokatestvérét és alezredesét kikergette ezredéből, ezért halottnak kell számítani. Lovasszázada néhány harcostárssal bővült, hadnagya megsebesült. Nagyon várom őt itt.

wiedenskiej, Warszawa. 1983. 164.

⁴⁷ Marcyan Ścibor Chełmski (1640 előtt – 1699 körül), Sobieski egyik ezredese.

Esztergom 1683. oktober 20.

Der vorgestrige Tag war so glücklich, daß mich wahrlich drei Pakete innerhalb weniger Stunden von Eurer Liebden, meinem Herzen, erreichten: das erste du 5te d' octobre und zwei du 10eme, durch deren letzteres Euer Liebden, mein Herz, mich von der Ankunft de M. Daleyrac in Kenntnis zu setzen beliebt. Auf eine Menge Dinge, die ich in meinen Briefen erwähnt habe, so über Venedig und andere, habe ich noch keine Antwort gelesen. Ich sehe, daß diese drei Materien den Sinn Eurer Liebden, meines Herzens, am meisten beschäftigten: Neuhäusel, Gałeczki und die Kosaken. Was Neuhäusel anbelangt, so kann ich mich nicht genug wundern, daß Herr Daleyrac Eurer Liebden, meinem Herzen, dies nicht berichtet hat (denn wir sind zur gleichen Stunde wie er mit dem Heer aufgebrochen), daß wir uns nicht gen Neuhäusel, sondern nach der anderen Seite gewandt haben; aber auch ich, dünkt mich, muß das durch ihn mitgeteilt und geschrieben haben, daß wir gen Parkan ausgerückt sind, Was Gałeczki anbetrifft, so hat er, glaube ich, bei den Dragonern (oder bei denen, die Wache hatten und das abgerissen haben, oder bei noch anderen) diese Dinge um ein kleines: gekauft; das jedoch ist sicher, daß es bei Reitern meines Regiments war. Die Sachen aber, die er bei sich behalten hatte, schickte er durch den Kastellan von Kiew nach Polen, der von Preßburg wortlos [ohne Ankündigung] nach Polen abgereist ist. Er verspricht jedoch, alle diese Kleinodien nach der, Gott gebe es, glücklichen Heimkehr meinem Urteil zu stellen. Dem Kaiser hat er keinen einzigen Säbel gegeben, und diesen hat er weggeschickt und ist bereit, ihn zu präsentieren, und jenes war nur ein Scherz, wie er sagt, von Pater Szumlański, daß ihm der Kaiser eine Zahlungsanweisung auf Schlesien gegeben hat; hier haben sie wohl nicht diesen Brauch, (Auch der Herr Marschall von Litauen hat ein schönes und gutes Pferd gegeben; und dem ist bislang ebenfalls kein Gegengeschenk gemacht worden.) Da die Pferde jedoch durch ihn abgeschickt wurden, kam es, daß der Kaiser bereits aus Wien abgereist war und man ihm bis Linz nachreiten mußte, was keiner unternehmen wollte, denn das sind von dort, wo uns Gałeczki eingeholt hat, sechzig große Meilen. Sogar der Kastellan von Międzyrzec, dem das gerade am eigenen Wege lag, entschuldigte sich mit schlechter Gesundheit und daß er aus Wien nicht so schnell abreisen könnte. Da gab man ihm als Trinkgeld einen nicht üblen Ring; nachdem ich aber den Weg hin und zurück und was ihn die Quartiere gekostet haben berechnet habe, so versichere ich, daß er nichts verdient hat. Was jedoch Boim angeht, dieser, da er die deutsche Sprache kann, jagte dem Kurfürsten von Sachsen nach, denn zu dieser Zeit war das Durchkommen sowohl schwierig als auch

gefährlich, da sich die Truppen zerstreut hatten und da einer den anderen erschlug und beraubte. Er holte ihn aber nicht mehr ein; er gab nur die Pferde bei einem Oberen seines Hofes ab, wofür er nicht nur nichts bekam, sondern auch mir bisher nicht gedankt worden ist. Was Fräulein Kruszelnicka und Herrn Jordan anbelangt, so weiß ich nicht, wo er sich um mich gekümmert hat; das weiß ich aber wohl, daß er sowohl goldenes Geschirr als auch Ketten und türkische Pferde hat, denn das hat er mir selbst gezeigt. Was hingegen die Kosaken anbetrifft, diese Schurken und Feiglinge sind nicht würdig, daß man an sie denkt, geschweige denn soviel über sie schreibt und sich Sorgen macht. Was auch immer von ihnen dort eintreffen wird, so möge Seine Liebden, der Kastellan von Krakau, sie dort bei sich gemießen (beschäftigen), wie ich vermeine; wofür wie auch für den Hospodar der Walachei Seine Liebden, der Pater Nuntius, etwa sechzigtausend geben wolle, Ich schreibe an ihn, denn das ist der Zeitpunkt, auf den Jahrhunderte gewartet haben, und wenn wir ihn versäumen, werden wir es vor dem Herrgott verantworten müssen. Immerhin sieht Seine Liebden, der Pater Nuntius, was mit mir geschieht: Ich habe mich zunichte gemacht: aber dennoch rede ich nicht von mir selbst oder meinen Interessen, nur von den Interessen der gesamten Christenheit. Unsere Brücke stand erst gestern. Wir überschritten sie sogleich mit einem Teil der Kavallerie, und sobald wir uns nur zeigten, setzte der Gegner unverzüglich die Vorstädte, einen Teil der Stadt und eine Burg, Berg des hl. Thomas genannt, in Brand. Er selbst schloß sich nur in einer Burg auf dem Berg und in einem Teil der Stadt ein, wo ihn zu erstürmen wir bereits beschlossen haben, und heute geht die Infanterie über die Brücke. Über den Wesir kommt uns in der Nacht die Nachricht, daß er, sobald ihm nur kundgetan wurde, daß unsere Brücke schon halb fertig ist, mit dem ganzen Heer am Sonnabend, d. h. am sechzehnten, von Buda gen Belgrad ausgerückt ist, nachdem er die Tataren, Apafi und die Hospodare der Walachei und der Moldau entlassen hatte. Von Apafi hatte ich Antwort auf meinen Brief durch die zu ihm gesandten Bauern: Er teilt mit, daß an Türken in diesem letzten Treffen vor Parkan Fünfzehntausend erlesene Truppen und fünf Paschas umgekommen sind, der sechste hingegen, d. b. der Wesir von Buda, wurde erschossen vom Wasser angeschwemmt. So hat der Wesir nach seinem Abzug das ganze ungarische Königreich aufgegeben, welches die Türken seit mehreren hundert Jahren erobert hatten; denn auch dieses Strygonium, das wir einnehmen müssen, ist schon hundertundvierzig Jahre in ihren Händen, Belgrad auf welches hingegen, er zurückweicht, liegt nicht mehr in Ungarn, sondern in Serbien. An Hauptfesten hat er nicht mehr als fünf oder sechs besetzt; möge uns also jemand wenn auch nur etliche Wochen Zeit geben, und wir werden mit Gottes Gnade dieses berühmte und große Königreich befreien, wider unser Erwarten und das der Jahrhunderte, die weiland darauf gewartet haben.

Davor, daß die Tataren dort irgendwo stören wollen, indem sie umflügelnd zurückkehren, warnen wir Seine Liebden, den Kastellan von Krakau, und besonders irgendwo dort von Sambor oder Stryj, obwohl wir bei ihnen hier nicht diese diesen Mut gesehen haben. Tököly hat ebenfalls seine Kommissäre hierhergeschickt (unter anderen ist der junge Humanay dabei, ein großer Herr), aber mit diesem Auftreten des litauischen Heeres ist uns der ganze Vertrag durcheinandergebracht. Aber um Gottes willen, und wofür müssen die unschuldigen Bauern leiden? Und ob sie nicht froh wären, zu Haus zu sitzen? Ich schicke sogar die im Kriege eingebrachten ungarischen Soldaten zurück und schlage ihnen aus dem Kopf, daß wir hergekommen sind, die Christen oder die Calvinisten zu bekriegen (wie ihnen vorgespiegelt wurde), sondern nur die Heiden selbst. Dieses Volk hebt fortwährend hinter uns die Hände zum Herrgott auf, stellt sich unter unseren Schutz, setzt alle seine Hoffnungen auf uns — und dafür soll man sie niedermachen? Und noch jene, die uns hier ernähren und weiter ernähren werden? Nicht das sollte wahrlich der Weg dieses Heeres sein: Aber was soll man dort gegen die Grenzen von Mähren hin tun, wo kein Krieg herrscht? Hier die Türken, dort Tököly, da ist Gelegenheit, sich auszuzeichnen! Vor den türkischen Städten scharmützeln, nicht die armen Landwürmer zugrunde richten! Die Kommissäre wollten also nicht auf irgendwelche Vorschläge eingehen, bis sie zuvörderst eine Antwort an Tököly auf seine Briefe entgegennehmen, in denen kundgetan wurde, daß alles dies ohne meine Kenntnis geschehen ist, und bis sie meinen Brief an die Hetmane geschickt haben, in dem streng geschrieben wurde, sie sollten dort die armen Leute in Ruhe lassen und so schnell wie möglich zu uns eilen. Aber auch darüber kann ich mich nicht genugsam wundern (was vermutlich daher kommt, daß die Briefe nicht — oder nur nachlässig — gelesen werden), daß Euer Liebden dort Tököly fürchtet, aber Tököly ist von den dortigen Grenzen fünfzig Meilen, von uns hier aber nur sechs Meilen entfernt (aber sobald wir nur auf ihn zu rücken, so zieht er sofort in der Nacht einige Meilen. Seine Frau war bislang immer bei ihm. Am Tage des Sonnabendsieges hatte man ihm befohlen, auch mit den Tataren hierherzukommen, aber er zögerte und schaute nur von den fernen Bergen zu, was sich mit den Türken tat. Die einen Kommissäre leugnen das, aber die anderen sagen, daß er sich absichtlich verspätet hat, um uns keine Gelegenheit zu Unwillen und Feindschaft zu geben. Weshalb allerdings die Tataren nicht früher eingetroffen sind, das können wir weder verstehen noch auf irgendeine menschliche Weise erforschen. Nachdem Apafi in seinem Lande geblieben ist, soll er sich sogleich hören lassen und ausführlicher über alles entscheiden. Tökölys Kommissäre jedoch sind sehr unzufrieden mit ihrem Besuch, den sie bei dem Herzog von Lothringen gemacht haben, und mit jenen, welche die deutschen Offiziere und Edelleute bei ihnen abstatten. Ich sehe, daß da eine scharf

ausgeprägte Antipathie der Völker besteht. Unverblümt sagen die Ungarn, „wenn sie wollen, daß wir von der türkischen Protektion Abstand nehmen, so mögen wir die polnische annehmen und mit ihnen eins werden.“ Ich hingegen stehe in diesen Verhandlungen als Vermittler, indem ich beide Seiten zum Einvernehmen zu führen suche. Diejenigen Paschas, die hier in Gewahrsam sind, diskutierten mit dem Starosten von Chelm und fragten: „Was wird das weiter? Wir dachten, ihr solltet nach dem Sieg vor Wien zurückkehren.“ Ihnen erwiderte der Herr Starost, daß wir den Krieg weiterführen und diejenigen Länder wieder gewinnen werden, die sie den Christen entrissen haben. Darauf entgegneten sie: „Wir sehen, daß Gott diesen euren König auf unser Volk losgelassen hat. Aber was habt auch ihr in euren Büchern? Was für ein Irrtum geschieht hier? Denn wir sollten zuvörderst die ganze Christenheit besitzen und sie beherrschen und ihr erst danach. Aber wozu beeilt ihr euch? Wünscht ihr euch schon das Jüngste Gericht? Denn bei uns steht es so in unseren Büchern, daß, sobald es der Christenheit glückt und sie die Türken bezwingt, sogleich das Jüngste Gericht anbrechen soll. Und wieso habt ihr euch das Jüngste Gericht so bald zu wünschen?“ Lächelnd gab ihnen der Herr Starost zurück, daß „wir vor dem Jüngsten Gericht nicht schaudern und nicht aufhören werden, euch zu bekriegen.“ Den Brief, den Forval frisch an Herrn Giza geschrieben hat, sende ich Eurer Liebden, meinem Herzen. Ich würde mehr wünschen, daß sich Euer Liebden, meine Seele, in die Stadt als in die Burg begibt; denn es geht um die Gefahr, was ich versichere. Aber auch darin möge der Wille Eurer Liebden, meines Herzens, geschehen, deren schlechte Gesundheit mich höchlichst aufregt und auch die meinige angreift. Man muß sich durch die göttliche Liebe auf den Herrgott verlassen (Er weiß, was zu unserem Besten ist), aber sich nicht ohne Notdurft plagen, sondern Vertrauen in die göttliche Gnade haben, daß alles gut wird, zum Ruhme Seines heiligen Namens. Buda ist Krakau näher als Stryj, das habe ich schon mehrmals geschrieben; wir jedoch werden, wenn wir mit der Gnade und Hilfe unseres Gottes Strygonium genommen haben, wieder über die Donau gehen, denn es wird keine Zeit sein, gen Buda zu ziehen, und werden erneut auf dieser Seite weitergehen, gewissermaßen auf Pest, welches Buda gegenüberliegt, und von dort erst auf unsere Grenzen hin, um das Heer aufzulösen. M. le Comte dem Herrn Grafen de Maligny geht sehr gut; er Bates Kommando über die Dragoner. Er hat einen sehr gut gefütterten Oberrock, denn hier gehen alle entweder in ungarischer oder in türkischer Kleidung. Er hat etwas von dem Geld beim Pater Vizekanzler abgehoben; ich befehle auch, den Herrn Stallmeister zu fragen, ob er etwas benötigt. — Was die Lanzen und die Standarten anbetrifft, so hat Herr Łasko mir die Lanzen selbst zurückgegeben, und der Herr Starost von Sandomierz die Standarten, denn das alles hatte ich verliehen. Der Pater Vizekanzler hat weder die

Standarten noch die Lanzen zurückgegeben; aber daß die Lanzen in Krakau abgenommen wurden, das ist auch nicht das Schlechteste. Die anderen Lanzen sind irgendwo in Olmütz zurückgelassen worden, die Pater Hacki anvertraut worden waren, damit er sie uns hier irgendwo nachschickt; aber anscheinend hatte er das nicht im Sinn. Ich habe hier Standarten für ein einziges Fähnlein, die anderen sind an jene verteilt, so sie vernichtet, zerbrochen oder weggeworfen haben; aber wir werden den Krieg bereits beendet haben, ehe sie eintreffen, Gott seien die Kosten für diese Fähnlein geklagt; im Winter kämpfen sie auch nicht viel mit Lanzen. Vor vier Tagen habe ich Arznei genommen und fühlte mich danach in Bauch und Magen nicht gut; aber das ist mit Gottes Gnade bereits vorübergegangen. Die Arznei nahm ich wie üblich, aber es ist schon das zweitemal, daß mir der Magen danach weh tut; es läßt sich schwer erraten, was das ist. Herr Peccorini ist sehr artig und eifrig, ich bin mit ihm höchlichst Zufrieden. Der Kurfürst von Bayern ist jetzt aus Bern aufgebrochen und hat von sich wissen lassen, daß er mit zweitausend Mann Kavallerie zu uns stoßen wird. Ich küsse nun alle Schönheiten meines einzigen Herzens aus voller Seele und Zuneigung. A M. le Marquis et a ma soeur mes baisemains. Von der Abreise der Fürsten wußte ich, daß Ihre Liebden, die Fürstin, sie zum Winter nach Lovanium abfertigen sollte; falls sich das nicht ändert, werde ich einen Brief a M. de Grana schreiben, damit er dort von ihnen weiß. Die Kinder küsse und umfange ich; ich bedaure sehr den armen Kerl Filon, aber über die Possen de 'Amour freue ich mich sehr, Hauptsache, sie hat sich bis zu meiner Ankunft nicht verändert. Über Pupusieńka teilt Euer Liebden mir nichts mit, wie sie sich jetzt macht, und Minionek, dem armen Kerl, um Gottes willen nicht die Phantasie verderben; für den sein Herr Lieutenant einen sehr artigen kleinen Türken hat (wir befürchten nur, daß dieser Schurke Amorek ihn erschlägt). Die Fürsten grüße ich freundlich, des gleichen Mme la Starostine de Sandomir.